

Fügedi Erik életművéről, posztumusz könyve kapcsán

Fügedi Erik: Az Elefánthyak.
Budapest, Magvető, 1992.

Fügedi Erik az Elefánthyak című könyve nagy ívű tudományos életmű záróköve. Szerzőjére és egész pályára jellemző, hogy utolsó művét a Magvető Kiadó Mikrotörténelem elnevezésű sorozatában jelentette meg, mely a történetírásunk korszerűsítését célzó új törekvések és módszerek népszerűsítését tekinti feladatának. A halál által lezárt életmű befejező alkotóelemének ismertetése kapcsán szükségesnek látszik a szerző egész pályáját felvázolni a gyorsan feledő utókor okulására, mert a magyar középkorkutatás utolsó félszázada sűrűsödik benne a későbbi historiográfia számára. E kötet nagyszabású kutatási program egyik láncszeme és ezért az egészből kiragadva nem is értékelhető helyesen.

E könyv létrejöttének és az egész életmű alakulásának megértéséhez előre kell bocsátanom a pálya fordulóit megmagyarázó legfontosabb életrajzi adatokat.

Az 1992-ben elhunyt szerző 1916. szeptember 22-én Bécsben született. Családi szálai az egykori Felvidékhez fűzték. Kiemelkedő műveltségét a piaristák pesti gimnáziumában, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen akkor virágkorát élő bölcsészeti, nyelv- és történettudományi karán alapozták meg. Céltudatosága már az induláskor kiemelte öt évfolyamtársai közül, hiszen neki már első éves hallgatóként határozott kutatási elképzelései voltak. Ezek alakításában családi összeköttetései is közrejátszhattak, de a döntő, másokhoz hasonlóan, az ő esetében is a fiatal Mályusz professzor által 1935-ben kezdeményezett település- és népiségtörténeti irányhoz való csatlakozása lehetett. A Felvidék településtörténetének, a magyar-szlovák és magyar-cesh kapcsola-

toknak a kutatására akart felkészülni. Ennek érdekében megtanult szlovákul is. Nyitra megye betelepüléséről készített doktori értekezését Domanovszky Sándor a *Századok* 1938. évfolyamában tette közzé, Mályusz professzor pedig ennek különnyomatával indította el a máig gyakran idézett Település- és Népiségtörténeti Értekezések című tanszéki sorozatát.

Fügedi minden tekintetben ragyogó kilátásokkal indult ígéretes pályáján. Erdéklődésének megfelelően az Országos Levéltárban kapott beosztást, ahol a középkori oklevelek szlovákiai mikrofilmlezési munkálataiba bekapcsolódva folytathatta településtörténeti tanulmányait. 1945 nyarától a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosságának vezetőjeként bizonyította kiváló szervezőképességét és a művelődési értékek iránti felelősségét. Gazdátlanlanná vált levéltárak, könyvtárak és múzeumi értékek hosszú sora köszönheti megmenekülését a fiatal történész gyakorlati rátermettségének. A Biztosság megszűnte után ugyanezt az értékmentést folytatta 1949 végétől fogva előbb a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjában, majd 1950 ősztől a Levéltárak Országos Központjában a tudományos osztály vezetőjeként. Innen személye ellen indított prekonceptiós akcióval 1952-ben eltávolították, majd a szakmából is kizárták. 1961-ig az egyik konzervgyárban tervekészítői és számvevői munkával tartotta fenn magát. Noha történészi hivatását ezekben a nehéz években sem adta fel és igyekezett kutatásait folytatni, tudományos pályája valójában egy évtizedre megszakadt. Ő azonban megalkuvást nem ismerő emberként és a tudomány elkötelezettjeként a rosszindulatnál erősebbnek bizonyult. A politikai légkör enyhültével 1961-ben visszaengedték hivatásához, de annak a perifériájára. Előbb a Történelmi Társulatnak,

majd 1965-től kezdve a Központi Statisztikai Hivatalnak lett tudományos munkatársa, majd a történeti statisztikai kutatások vezetője. Innen is ment nyugdíjba 1981-ben. Már újra a magyar középkorkutatás külföldön is számontartott egyik vezető egyénisége volt, amikor a szakma hivatalosai 1972-ben a kandidaturát, 1986-ban pedig a „nagy” doktrátust lehetővé tették számára. Az 1980-as években egy ideig arra is lehetőséget kapott, hogy a középkori magyar történelemből órákat tarthasson a budapesti egyetemen. 1981-től ugyan elnöke volt a Magyar Tudományos Akadémia Középkori Munkabizottságának, és figyelmet érdemlő erőfeszítéseket tett a haladó magyar medievisztika feltámasztására, de az akadémiai tagok közé végül nem került be. Már Charon ladikjában ült, amikor életműve 1992-ben Széchenyi-díj formájában mégis komoly hivatalos elismerést kapott.

A fentiek ismeretében érthető, hogy Fügedi Erik pályája talán a leginkább rendhagyó, életműve pedig talán a legégyénibb a háborút követő időszak magyar középkorkutatásában. Munkáinak 1986-ban Londonban közzétett jegyzéke jól bizonyítja, hogy eleinte településtörténeti és csehszlovák vonatkozó kutatásait akarta folytatni annak ellenére, hogy 1950-ben átok alá vették a település- és népiségtörténetet, szétverték a medievisztikát, maradványait a perifériákra szorították és hivatalból akadályozták az utánpótlás nevelését. Konzervgyári száműzetésének első szakaszában tehát gyér publikációi régi témaköréből valók, csupán a várostörténet, valamint a történeti statisztika előtérbe nyomulása jelzi az érdeklődésében elindult változást. Pedig a kivettség magányában francia és angol szakirodalmi olvasmányai indításaira ekkor kezdte kialakítani magának saját, új kutatási programját. Körön kívüli lévén, a „vonalasok”-nál könnyebben felismerhette az akkori hivatalos történetírás gyarlóságait, elhatárolhatta magát annak túlzásaitól, korlátaitól és tilalmaitól.

Kivételeztségének köszönhető szemléletének a legfrissebb európai törekvésekhez igazodó megújítását, szellemi függetlenségének teljes megőrzését. A kirekesztett személy abban az időben eretnekiségnek bélyegzett úton is elindulhatott. Fügedi pedig az olyan emberek csoportjába tartozott, akik a nyakukba szakadt bajból is tudtak valami jót kicsiholni a maguk hasznára. Így lehetett ő, a szakmából száműzött kutató az új irányzatok és módszerek egyik első alkalmazója a magyar medievisztikában.

Az a Fügedi Erik tehát, akit a hivatalosok 1961-ben visszabocsátottak maguk közé, már nem az a történész volt, akit a marxisták tíz évvel korábban kitaszítottak hivatásából. Kompromisszumokat elutasító, erős egyéniség, független intellektus, saját képességeinek tudatában lévő ember volt fiatalságától fogva. Minthogy teljes joggal lehetett lesújtó véleménye az 1950-es évek magyar középkorkutatásáról, személyes sérelmei kompenzálására is kialakította saját egyéni medievista programját, és ehhez élete végéig hű maradt. Ma már nehéz volna kibogozni, hogy pályája elkülönültségében mennyi a része másoknak és mennyi a többre hivatottságát ismerő, sértett személyiség saját elzárkózásának. Véleményére jellemző az az 1960-as években baráti körben tett kijelentése, hogy a magyar történettudománynak van egy rangjelzésekkel és kiüntetésekkel agyondekorált, fényes, hivatalos gárdája, amelyik kifelé reprezentál, de nem vagy szakszerűtlenül dolgozik, és van egy partizán alakulata, mely toprongyos ugyan, de tőle származnak azok a maradandó tudományos eredmények, amelyeknek a magyar történetkutatás a külföldi jóhírét köszönheti. Talán az integritását tisztán megőrzött személyiség gőgje a megalkuvókkal szemben munkálhatott benne, hogy akkor sem igyekezett elvegyülni a „reguláris” gárda soraiban, amikor ennek már nem lett volna akadály. Vezetésre termett ember volt, pályája kezdetén tudományszerve-

zési ambíciókkal és ehhez nélkülözhetetlen adottságokkal. Vezetésre vagy szervezésre azonban 1961 után sem nyílt többé igazán lehetősége. Csupán saját külön útját tervezhette meg kitűnően. Ezen az úton azonban lényegében egyedül ment végig, és csak nagyon kevesekkel osztotta meg szakmai gondját és örömeit. Életműve különleges színe és értéke a magyar középkorkutatásnak. Minthogy nem volt különösen termékeny szerző, életművének jelentőségét nem munkáinak száma, hanem azok súlya adja meg.

A konzervgyári száműzetés a gazdasági élet, a statisztika, a számszerűségek világát nyitotta meg a fiatal történetkutató előtt. Ezek az élményei készítették eddigi településtörténeti érdeklődésének kitágítására a várostörténet, gazdaságtörténet, történeti statisztika és demográfia, a társadalomtörténet irányába. Ezt annál is könnyebben megtehetette, mert mindezek eleve belefértek a Mályusz-féle település- és népiségtörténeti koncepcióba, ez volt a természetesen adott útja az irányzat továbbfejlesztésének. Fügedi új utakat-módokat kereső, korszerűsége törekvő, kísérletező alkat volt pályája kezdetétől fogva és az is maradt mindvégig. Maga írja, hogy a háborút követő két évtized alatt „sokszor változtatott kutatási irányomom a véletlenül bekövetkezett külső indítás”, de „igyekeztem saját nemzedékem feladatához híu maradni.” Témái változhattak az adott szükségletek szerint, a súlypontok áttevődhettek, de a lezárt életművön végigtekintve megállapítható, hogy minden fordulat, kísérlet egy irányba mutatott és magas erkölcsiségű végcélt szolgált: „a tudományos kutatás eszközével segíteni azt a folyamatot, amelynek során társadalmunknak ki kell békülnie saját múltjával, annak fényes és sötét időszakával, sikereivel és bukásaival.”

Az 1950-es években a várostörténet világszerte új lendületet vett, a város és a polgárság kialakulása az érdeklődés előterébe került. A település- és népiségtörténet akkori megbélyegzése idején

Fügedi számára ezek a témák nemcsak valóságos mentőövet jelenthettek, hanem kutatásai töretlen folytatását is. Kassa 15. századi kereskedelméről a *Studia Slavica* 1957. évfolyamában és középkori városaink statisztikai forrásairól az akkor indult *Történeti Statisztikai Közlemények* 1957- és 1958-as kötetében megjelent dolgozatai az első jelei a pályamódosításnak. Ettől kezdve több mint három évtizeden át jelentek meg a középkori városokkal, gazdaságukkal, társadalmukkal, életformájukkal kapcsolatos elemző és összegező tanulmányai. A középkori magyar városprivilegiumokról (1961), Székesfehérvár és polgársága középkori fejlődéséről (1967, 1969), a városi életforma terjedéséről, azaz a mezővárosok kialakulásáról (1972) írott tanulmányai jelentős eredményei várostörténetünknek. Különösen hatásos bemutatása volt az új, külföldi módszerek hazai alkalmazásának a Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon című értekezése (1972).

A társadalomtörténeti érdeklődés és ezen belül az egyházi társadalom kérdései iránti érzékeny nyitottság közös jellemzője volt a Mályusz professzor műhelyében formálódott medievistáknak. Ennek gyökerei a professzor 1934–36-ban a magyar egyházi társadalom történetéről tartott emlékezetes egyetemi kollégiumáig nyúlnak vissza, melynek szövegét évtizedek múlva, 1971-ben szükségesnek ítélték nyomtatásban is megjelentetni.

Fügedi Erik is történeti képződésményként vizsgálta a középkori magyar egyházat és azt sokoldalúan, az általa hordozott szellemi tartalmak, mentalitás, társadalmi és gazdasági struktúra oldaláról megközelítve igyekezett bemutatni. Ebből a témakörből írt tanulmányainak sorát a Középkori település és egyházi szervezet az egykori nyugati Felvidéken című, hagyományos módszerrel készült dolgozata (1946) nyitotta meg. Az esztergomi érsekség 15. századi gazdálkodását tárgyaló tanulmánya (1960) az új, kvantitatív módszerek és a történeti statisztika haté-

konyosságának első nagyszabású demonstrálása a magyar medievisztikában. Egyben bizonyosága annak, hogy a szerző élete megelőző nehéz szakaszában felzárkózott a legkorszerűbb történet-szemlélethez és kutatómódszerekhez. Ezt erősíti meg a 15. századi magyar püspökök életének és pályájának elemzése (1965), mely egyházi társadalmunk vezetőrétegének újszerű, alapos demográfiai átvilágítása. A főpapság mellett azonban a koldulószerzetesség vizsgálata is foglalkoztatta. A középkori egyházi társadalom jobb megismerésére irányuló erőfeszítései során 1972-ben feltárta e rendek és a városfejlődés között kimutatható összefüggéseket. A fenti lépcsőfokokon át jutott el a magyar népi vallásosság és ezen az úton a történetírói módszerekkel oly nehezen megragadható középkori magyar népi kultúra tanulmányozásáig. A Kapisztránói János csodatételeiről felvett egykorú jegyzőkönyvek feldolgozásával (1977), egész sor társadalomtörténeti tanulmányon kívül, mesteri módon bevilágított a 15. századi emberek hitvilágába, mentalitásába, a középkori mezőváros és az obszerváns ferences szerzetesek, a különböző társadalmi osztályokbeli zárandókok magatartásformáiba. Ez a tanulmánya jó példája annak, hogy megújult módszereivel a medievisztika milyen finomságok megfigyelésére vállalkozhat.

Szerzőnket témaválasztásában mindig saját munkájának szempontjai és szakterületének érdekei vezették, nem pedig a politikai-ideológiai széljárás, noha ez adott helyzetekben kockázattal is járhatott számára. Stúdiumai alapján tudta, hogy a történelem menetét meghatározó tényezők vizsgálatából nem rekeszthetők ki a társadalom uralkodó osztályai, hanem kiemelten foglalkozni kell velük, ha a középkor tényleges mozgató erőit valóban feltárni kívánjuk. Ezt a tudományos meggyőződését személyes érdeklődés és érzelmi motívumok is alakították, melyek a felvidéki arisztokrata és nemesi családok levéltárában végzett fiatalkori kutatásai során

szerezett pozitív élményeiből táplálkoztak. Ő az elmúlás előtti huszonegyedik órában még bepillantott abba az archaikus életvitelbe és mentalitásba, amelyet két évtizeddel később nagy ráéréssel tanulmányozott azóta, hogy újra dolgozhatott szakmájában. Saját külön útját is bizonyítandó, 1962-től kezdődően a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárában a 15. századi magyar arisztokrácia demográfiai viszonyait tanulmányozta, noha az akkori hivatalos szemlélet szerint „a dolgozó tömegek” voltak a történeti fejlődés kizárólagos motorjai.

Később maga írja, hogy minden 1969-et megelőző studiuma mintha csak felkészülés lett volna igazi kutatási területe megtalálására. Ekkor egy hosszabb párizsi tanulmányút során alkalma nyílt alakító központjában is megismerkedni a szociológia és pszichológia módszereit felhasználó legkorszerűbb kutatási irányzattal. Ennek szellemében fejlesztette azután tovább a középkori Magyarország uralkodó osztályainak társadalmi és demográfiai viszonyai tisztázására indított korábbi vizsgálódásait. Úgy vélem, hogy ebben az irányban elért eredményei Fügedi életművének legmaradandóbb elemei és egyben az utolsó három évtized magyar közép-kutatójának is irányt mutató alkotásai. A francia Annales-iskola szellemében a szociálintropológiai módszer meghonosítására tett termékeny kísérletek ezek. Éppen ezért értékelésük némi tanulsággal szolgálhat az új utakat kereső magyar medievisztika számára is.

A magyar arisztokrácia demográfiai viszonyait tárgyaló közleménye a Történeti Statisztikai Évkönyv 1963–1964. kötetében és a 15. századi püspökökről 1965-ben megjelent elemzése jelentette az alapvetést a 15. századi magyar főnemesség mobilitását bemutató újszerű összefoglalásához (1970). Ehhez nem csupán nagy forrásanyagot mozgatott meg, hanem ebben a könyvében már érvényesítette párizsi tanulmányútjának módszertani és szemléleti tanulságait is. Nyíltan hitet tett az új törekvések mel-

lett: „Meggyőződésem, hogy a társadalomtörténetet csak a modern szociológia szempontjainak figyelembevételével lehet és szabad művelni, s ebben a dolgozatban ezt a felfogást próbáltam meg érvényesíteni” – írja kötete előszavában. Az új módszer sikeres alkalmazása a hazai forrásanyag feldolgozásában nem maradt hatástalan a fiatalabb történészek nemzedékre sem. Az uralkodó osztályokkal kapcsolatos kérdéscsoportokat tárgyaló egyéb tanulmányai közül a Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon (1977) című értekezése e kutatásokat megalapozó korábbi anyaggyűjtését teszi közzé, az interdiszciplinaritás szellemében a régészeti és művészettörténeti eredményekkel társítva az okleveles információkat. Szilárd és jelentős indulási pontokat nyújt a további kutatásokhoz a nemesség középkori írástudásának, jobban mondva szóbeliségének kérdéseit feszegető tanulmánya (1984). Végül a nemzeti monostorok kapcsán a világi hatalmasok őskultuszán keresztül azok mentalitásának megközelítéséhez szolgáltató támpontokat szigorúan szakszerű tanulmányban (1991). Ezt azért tartom szükségesnek kihangsúlyozni, mert 1974-től kezdődően e témakörben gyűjtött gazdag anyagát elsősorban nagyszerű népszerűsítő kötetekben igyekezett minél szélesebb olvasóközönséggel megismertetni. Uram királyom... címmel a 15. századi Magyarország hatalmasairól írott kötete (1974) abban az időben feltűnést keltő kezdeményezésnek, valóságos társadalmi eseménynek számított és hatalmas közönségsikert aratott. Ez készítette arra, hogy 1986-ban Ispánok, bárók, kiskirályok című könyvében ismét összefoglalja e témát. A nagyközönséget célozta meg Kolduló barátok, polgárok, nemesek című kiadványával is, melyben 1959–1979 között különböző szakfolyóiratokban közölt tanulmányait tette mindeki számára hozzáférhetővé.

Mindezek a kötetek a történelem népszerűsítésének valóságos remekei. Világosan, szépen, színesen megírt, dokumentált szövegek. A maguk idejében

fontos szerepet játszottak abban, hogy a politikát kiszolgáló, minden hitelét elvesztett marxista történetírás által elidegenített magyar társadalom érdeklődését újra felkeltse saját régebbi múltja iránt, és visszahódítsa az olvasókat a történelemnek. Bár e kérdésnek ma már talán értelme sincs, a magyar középkorkutatás közelmúltját látva mégis fel kell tennünk: nem használhatott volna-e Fügedi Erik a magyar medievisztikának még többet, ha pályája végén nem kanyarodik el a népszerűsítés felé, hanem erőit, tudását továbbra is osztatlanul a szakkutatásokra fordítja? Ismeretes, hogy nyugdíjba vonulása (1981) után alkalma lett volna Mályusz professzortól átvenni a Zsigmond-kori oklevéltár munkálatait, de ettől rövid idő múltán visszalépett. 1981-től fogva az Akadémia Középkori Munkabizottságának elnökeként pontosan ismerhette a magyar medievisztika kilátástalanul siralmas helyzetét. Erről kendőzetlen képet is rajzolt az Akadémia Történelmi Bizottságának a Mohács előtti kutatások állását ismertető beszámolójában (*Századok* 1987. 661–672.). Ezt a jelentését a vezetők felelősségére utaló fenyegető hangú ókori idézettel zárta: Videant consules, ne quid republica detrimenti capiat! Neki minden erkölcsi joga megvolt arra, hogy a kialakult helyzetre csak figyelmeztessen, de az orvoslás gondját azokra a vezetőkre hárítsa, akik azért felelősek voltak. Ő felépítette saját külön műhelyét, ahol egyénileg megtalálta munkájának értelmét módszertani kísérletezéseiben és a történetírás társadalmi hitelének helyreállítása terén elért sikereiben. Jól érezte magát a Statisztikai Hivatal munkaközösségében, nem kívánt közkatonaként szolgálni ott, ahol őt vezénylő beosztás illette volna meg. Pályája egykori kisiklásának első számú vesztese tehát nem is ő lett, hanem a magyar középkorkutatás. Mindezek ellenére a külföldi szakirodalomban ő az egyik leggyakrabban idézett magyar medievista szerző, mert jelentősebb eredményeit idegen nyelveken is megjelentette. Külföldi idézettségének jó szolgál-

latot tett korábban Kanadában élő barátja, Bak M. János, amikor ezeket a dolgozatait, hetvenedik születésnapja alkalmából 1986-ban Kings, Bishops, Nobles and Burghers in Medieval Hungary címmel reprint-kötetben Londonban közzétette. Munkáinak teljes bibliográfiája, Rácz György összeállításában a *Történelmi Szemle* 1993. 3–4. számában jelent meg.

Fügedi jól tudta, hogy a magyar történeti antropológia kialakítására legfeljebb az uralkodó osztályok forrásanyaga nyújt lehetőséget. Az arisztokrácia kutatása terén elért eredményei felbátorították őt arra, hogy következő lépcsőként a köznemességre is kiterjessze vizsgálódásait. Márcsak azért is, mert ezt a réteget tekintette, teljes joggal, az arisztokrácia utánpótlásának. E téma két évtizeden át foglalkoztatta, de terve megvalósításához csak életének abban a szakaszában látott hozzá, amikor már elsősorban a múlt iránt érdeklődők laikus társadalmához akart szólni. Így jött létre most megjelent posztumusz kötete, *Az Elefánthyak*, melyben a középkori magyar köznemességre mint társadalmi képződményre és közösségre vonatkozóan szerzett ismereteiből óhajtott ízelítőt adni egyszerre a nagyközönségnek és a szakmának.

A szociológiához közeli célkitűzését főként statisztikai módszerrel igyekezett elérni. Úgy tervezte, hogy 30 középkori nemesi családi közösséget (az ő szóhasználatában: klánt) tesz családszociológiai vizsgálatok tárgyává az ország három különböző tájáról; mégpedig Nyitra, Zala és Ung megyéből. Ezt követően az ezek anyagából adódó következtetéseket egy újabb 50–60 egységből álló csoport kontrolljának veti alá. A tervezett 30 klánból azonban csak kettő vizsgálatával készült el, amikor be kellett látnia, hogy tekintve nemességünk középkori szóbeliségét és genealógiai irodalmunk, valamint forrásfeltárásunk jelenlegi állapotát, elképzelése a köznemesség esetében aligha megvalósítható. Vizsgálódásának ezt a negatív „eredményét” nyíltan ki is mondta: „Ne

várja el az olvasó, hogy itt most antropológiai tanulmánnyal lesz dolga. Ezen a téren ma még nem lehet szó többről a fogalomrendszer használatánál, egy modell felvázolásánál... De talán mégis biztatás lehet ez a munka azok számára, akik a lényegesen jobb forrásokkal rendelkező újkorban szeretnének antropológiára (vagy arra is) támaszkodó kutatásokat végezni”. Ezért döntött úgy, hogy a tervezett nagy munka első részét, a rendszer leírását és egyetlen egység (a Nyitra megyei Elefánthy család) vizsgálatát kísérletként már most közzéteszi. Természetesen nagyon jól tudta, hogy egyetlen családi egység múltjából nem lehet a szerinte kb. 1700 klánból álló magyarországi köznemesség egészére vonatkozóan érvényes következtetéseket levonni. Ezért csupán arra törekedett, hogy az Elefánthyak múltjában felmerülő kérdésekkel szembesítse a kutatás eddigi általános eredményeit, s ezek, valamint saját vizsgálódása alapján olyan munkahipotéziseket állítson fel, amelyek a további kutatás számára kiindulópontot alkothatnak.

Munkája során nem a szétszórt okleveles adatokból, hanem olyan egyetlen egykorú forrásból, Werbőczy Hármaskönyvéből indult ki, amelyből kielemezhető volt a nemesség középkori életét meghatározó egybefüggő társadalmi-jogi rendszer. Előbb világos áttekintést adott Werbőczy rendszerének családjogi vonatkozású szabályozásairól, majd ezeket összevetette az oklevelekből megismerhető tényleges helyzettel. A könyvnek ez az első része igen hasznos tájékoztatás a mai olvasók, de a fiatalabb történészek számára is a mostanától gyökeresen különböző olyan fogalmakról, mint pl. a leánynegyed, a fiúsítás, ősiség, közbecsű, stb.

A középkori általános rendszer konkrét adatokkal korigált felvázolása után kerített sort az Elefánthyak családszociológiájának kísérletére. Könyve második részében kétszer kíséri végig e klán történetét eredetétől kezdve 1490-ig. Először az események, birtokszerzések és -vesztések stb. vonalán. Másod-

szor azokat a szociológiai-demográfiai kérdéseket veszi mikroszkópikus vizsgálat alá, amelyek az eseménytörténet során felvetődtek. Szól a család reprodukciójáról, házassági stratégiájáról, birtokpolitikájáról, névadási és névhasználati gyakorlatáról, a hadkötelezettséggel és a familiaritással összefüggésben felmerülő kérdésekről, az egyházzal, a királlyal, a megyével, a főurakkal való kapcsolatról.

Fügedi posztumusz kötete legteremtésesebben következik abból a kutató pályából, amelyet fentebb igyekeztem bemutatni. Az életműhöz pontosan illeszkedő záróköz ez a könyv. Invenció, kísérletező kedv, új utak keresése, dokumentáltság, elegáns, világos előadás, áttekinthető szerkezet mind-mind egyaránt jellemzik a körünkben már eltávozott szerzőnek ezt az utolsó alkotását is. Elolvasása után mégis azzal az érzéssel tesszük le a kötetet, hogy a magyar középkorkutatás jövődjéért felelősséget érez minden szakembernek, legyen bár öreg vagy fiatal, érdemes medítnia egyik kiváló pályatársunk kiutat kereső kísérletezéseinek tanulságai felett.

Abban – úgy hiszem – teljes az egyetértés, hogy medievisztikánknak az inter- (vagy inkább) multidiszciplinaritás és a külföldi legújabb módszerek meghonosítása irányában kell a kiutat keresnie abból a válságból, amelybe a háború utáni évtizedekben süllyedt. Amíg a szovjeturalom alá került országokban a tudománypolitika és felsőoktatás hivatalos programként igyekezett a medievisztika elsorvasztására, utánpótlásának intézményes akadályozására, a középkorkutatás a nagyvilágban gyökeres változáson ment át. Középkori történelemből középkortudománnyá alakult át, mely az ókortudományhoz hasonlóan a korszak emlékenyagával foglalkozó valamennyi tudományág eredményeinek együttes felhasználásával igyekszik minél elevenebb és hívebb képet adni az emberiség életének erről a meglehetősen hosszú szakaszáról. Ma már eléggé világos, hogy a multidiszciplinaritás és a történeti antropológia felé való zökke-

nőmentes, természetes átmenet lehetősége a magyar történettudományban adva lett volna, és kutatásunk napjainkra jóval előbb tartana, ha a szociológia és a társadalomtörténet kérdéseire annyira érzékeny Mályusz-iskolát az 1950-es években szét nem verik, úgy amint ezt Fügedi Erik életútja is mutatta. Teljesen egyetérthetünk a fiatalabb nemzedék egyik képviselőjének 1989-ből való ama véleményével, hogy „nem késhet sokáig a Mályusz Elemér munkásságából kapható módszertani tanulságok megfelelő értékelése, újbóli kamatoztatása sem.” (Klaniczay Gábor) Szerencsésebb körülmények és felelősebb tudománypolitika mellett a magyar medievisztika egésze éppen olyan könnyedén eljuthatott volna már az 1960-as években a Mályusz-féle multidiszciplinaritástól az Annales-iskolához, miként ezt Fügedi esetében láthattuk.

A magyar történettudomány azonban az ország szomszédainál így is hamarabb nyitott az új törekvések felé. Ma már több évtizede hangosak a hazai berkek a divatos elméletektől, de azok alkalmazása a kutatásban napjainkig alig jutott többre sokaktól „gyanakodva szemlélt divat-mutatványoknál vagy reménytelenül kezdeményezéseknél... A divatos és újszerű módszertant sugalló terminológiák alkalmazása ugyan egyre szélesebb körű, de megjelenési módja problematikus... Gyakoribb a külföldről készen importált új stílus megközelítés, mint az olyan, amely egy tényleges s a hazai kutatók együttműködéséből születő interdiszciplináris közeledés eredménye”. (Klaniczay Gábor).

A fiatalabb magyar történészek napjainkban minden korábbi nemzedéknél tájékozottabbak az új elméletek és módszerek felől, járatosak a külföldi szakirodalomban. Mi az oka, hogy mégis olyan szerények az ezekkel elért hazai kutatási eredmények? Fügedi Erik életművének elemzése alapján megkockáztatható az a magyarázat, hogy az importált elméleteket és módszereket csak az adott hazai forrásviszonyokhoz alkalmazva lehet igazán eredményesen hasznosítani.

Külön-külön egyik sem biztosíthatja a sikert. A nemzetközi irodalmi és elméleti tájékozottság azonban nem mindenkinél párosul a hazai lehetőségek kellő ismeretével. Így szülehetnek aztán a kellően meg nem alapozott említett „divat-mutatványok”. Fügedi Erik azonban a történetkutatás teljes hagyományos fegyverzetének birtokában fordult az új módszerekhez, és azokat az itthoni forrásviszonyokhoz alkalmazva használta. Ez nagy erőssége az ő kísérleteinek. Posztumusz kötete mégis bizonyossága annak, hogy az ő terve is zátonyra futhatott a szegényes forrásadottságokon és az eddigi kutatások hiányosságain.

A magyar múlt számos fontos részlete és aspektusa máig tisztázatlan. Alapvető munkálatok várnak elvégzésre a kö-

zéporkutatásban. A korszerű szempon-
tok érvényesítésével párhuzamosan, különösen a forrásfeltárás területén halaszthatatlan a tervszerű alapvető munka. Ezek elvégzése nélkül a legkorszerűbb elméletektől és módszerektől is többnyire csak torzók várhatók. Úgy gondolom, hogy középkorkutatásunk megújulásához az az út vezet, amelynek egyik magános kezdeményezője Fügedi Erik volt. Egyszerű importálással, gépies, verbális átvétellel azonban kutatásunk nem újítható meg. Ehhez a mindenkori új törekvések hazai feldolgozása, alkalmazása szükséges. Ez Fügedi Erik munkásságának legfőbb tanulsága a jövőendő számára.

Jakó Zsigmond